Тувинская
ордена Ленина
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 289 (12679) | 1984 чылдың декабрь 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

АЛДАРЛЫГ АЛДАН ЧЫЛ ОЮ

ДУШАНБЕ, (СЭТА). Таджик черде өөрүшкүлүг улуг байырдал, Республиканың ажылчы чоннары Таджик ССР-ниң болгаш Таджикистанның Компартиязының 60 чыл оюн демдеглеп турар. Таджикистанның Компартиязының Төп Комитединиң болгаш Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралы ол төөгүлүг хүнге холбаштыр боон эрткен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин хуралга чүве чугаалаарга, оюн адаа олурушкаанар чылыы-биле утказынар.

Бо өөрүшкүлүг хүн СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненко-ның-даалгазын сеткил ханыышкыны-биле күүседип тур мен деп оратор чугаалаан. Ол силерге болгаш силерниң өөрүнээцерден республиканың коммунистеринге болгаш бүгү ажылчы чоннарынга Таджик ССР-ниң болгаш Таджикистанның Компартиязының тургустуганындан бээр 60 чыл болганы-биле холбаштыр бодунуң чүректиң ханызындан байыр чедиргенин база эң эки чүүлдерни күзээнин дамчыдарын дилээн.

Совет Таджикистан дең эргелиг республикаларның өндүрүлүг болгаш күүш-шыдалдыг эвилелинге бодунуң экономиктиг болгаш чогаадыкчы аргаларын херек кырында көргүскен. Республиканың ажылчы чоннарының төөгүлүг чедиишкиннери социалистиг тургузуттуң чүүден-даа артыкшылдыын, Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының тиилелгелиг бадыткаашкынын чайкаандыр көргүзүп турар.

Таджикистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Р. Н. Набиев илеткел кылгаш, СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкого байыр чедиришкиннииң чылыг сөстери дээш чалбыыштыг өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

Хуралга эвилелдешкен акыдуңма республикаларның байырлалга келген делегацияларының удуртукчулары байыр чедиргеннер.

КОСМОСТУ ШИНЧИЛЭЭРИНГЕ ЧАА УЛУГ БАЗЫМ «ВЕГА-1» УЖУДУУШКУНДА

СЭТА-ның дыңнадыы

Коемос делгемин болган Хүн системазының планеталарын шинчилээр программага дүүштүр «Венера-Комета-Галлея» космос төлевилелиниң планеталар аразының автоматтыг «Вега-1» станциязын 1984 чылдың декабрь 15-те Совет Эвилелинге салып үндүрген.

Совет эртемденнериң ажылдап кылган саналын ёзугаар Венераны болган Галлея кометазы шинчилээри хөй эртем сорулгалыг ужудуушкунуун программазы-биле көрдүрген.

Хондурар аппараттың дузазы-биле Венера планетаның агаарын, булутталчак каъдын болган кырын «Вега-1» станцияның ужудуушкунуунуң баштайгы үе-чадазында шинчилээрин уламчылаары, аэростат зондузунуң дузазы-биле Венераның агаар байдалдарын болган ооң метеорологтуг параметрлерин өөренип көөр талазы-биле принципиалдыг чаа шевелделерни кылыр.

«Вега-1» станция ооң даразында Галлея кометаже угландыр чоруттар болган ооң ужудуушкун оруундан ону комплекстиг дөрт шинчилээрин бир-ле дугаар боттандырар.

Совет эртемденнер, конструкторлар, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле болгаш ажылчынар-биле кады эртем аппаратуразының болгаш дериг-херекселдериниң комплекизин тургузарынга Австрияның, Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Францияның, ГФР-ниң болгаш Чехословакияның эртемденнерин болгаш специалистери киришкен.

Черниң кылымал ядеринчизиниң аргыжылга орбитазындан планеталар аразының оруунче «Вега-1» станцияны салып үндүрген.

Хемчээшкиннер медээлерин ёзугаар алырга, ужудуушкунуң оруу санап көргенинге чоок болуп турар. «Вега-1» станцияның борт системалары болгаш эртем аппаратуразы таарымчалыг ажылдап чоруур.

Станция 1985 чылдың июньнуң ортан үезинде Венерага чедер болгаш 1986 чылдың мартта Галлея кометага чоокшулай бээр.

ССРЭ-ГЕ КЕЛГЕН

Эфиопияның Ажылчын партиязының ТК-зының Чингине секретары, социалистиг Эфиопияның Түр административтиг шериг чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам декабрь 16-да Москвага келген.

Аэродромга Менгисту Хайле Мариамны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери уткаан.

Кыштаглаашкын— хүннүң айтырыы

БАР АРГАЛАРЫВЫСТЫ САНАП КӨРГЕШ

«Тере-Хөл» совхозтуң Сарыг-Хөл СБФ-зи комсомолчу-аныяктар коллективи. Ооң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрткү чылын чедиишкинниг доозуп турар. Коллектив күрүнеге сүт садарының чыл планын 101 хуу күүсеткен.

Ында күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, малдың ажаалда-чемгерилгезин болгаш суггарылгазын сагыш човангыр организастап, кижилер-биле ажылды экижиткени фермада ажылдың түңнелдеринге көскү салдарны чедирген.

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозтуң механизаторлары йнитиниң малын кыштан хүр-менди кыш ажырар дээш, Улуг-Хеминиң Шаңчыда мал чеми белеткээри-биле чедип келгеннер. Олар 200 тонна тараа саваңын бөлүп, ону Өвүрже чүдүрүп чорударлар. Ол хамык тарааның саваңы ацыстарда эңдерик. Ону мал чеминге ажыглаар дээш, Өвүрнүң база Бай-Тайга районда ажыл-агыйларның мал чемнери белеткээр бригадалары чедип келгени ол.

ЧУРУКТА: Өвүрнүң «Торгалыг» совхозтан саванны бөлүп, чүдүрүп чорудуп турар бригадазының ажылчыннарындан Чакпар Монгул-оол, Сергей Лаптан, Манай-Дары Дыкый-оол, Иван Мадар-оол, Ойдуп Орлан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Коллектив бо кыштаглаашкынга өй-шаанда белеткенгеш кирген, инек болгаш бызаа кажааларын, саанчылар чурттаар бажыңнарны чылыг үеде септээн. Чайлаанче көжер мурнунда өдекти бөлүп белеткээн, мал чеминиң курлавыры четчири-биле бар.

Ферманың инектерин менди кыш ажырары, чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыры, кышкы үеде продуктулуун кудулатпазы хөй чүүлден хамааржырын коллективтиг ажыл-ишчилери билир. Оларның иштинде кышкы үеде саанчыларның, инек, бызаа кадарчыларының күш-ажылын таарымчалыг кылдыр организастаары бирги чергениң ужур-дузалыг. Бистиң фермада саанчылар, инек кадарчылары безин он сес кижи, бызаа кадарчылары, өске-даа ажылдакчылар суурувуста хөй.

Ферманың үш коммунистери Каргы бригадазының партия өге организациязында бактаап турар. Олар боттарының кижилер-биле хүн бүрүде ажылынга күш-ажылчы коллективке, активчилерге даянып, хүннүң чугула айтырыгларын партия хуралдарынга чугаалажып, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастап турар. Ылаңгыя күш-ажылды таарымчалыг организастаары, ооң сагылга-чурумун быжыглаары бирги чергениң айтырыы апарган. Коммунистерниң, ферманың бригадириниң, активчилеривистиң күжениишкинниң түңнелинде бүдүрүлге көргүзүглери чыл бүрүде эки болуп келген. Ажылдаарынга таарымчалыг чамдык чүүлдер тургустунган. Кызыл-булуңну тудуп, дерээн. Мурнуку чылдарда биске садыг хандырылгазы четпес турган болза, бо хүнверде ында тускай ларёк ажылдай берген. Саанчылар, кадарчылар хүн бүрүнүң чугула хереглелиинге аъш-чем бараанарын садып алырынга ол чогумчалыг.

Бистиң фермада эки туранып улусчу дружиназының, эш хуузунуң судунуң ажылы идепкейжээн. Алды кижи составтыг улусчу дружина бөлүү ажылдап, олар хүннүң-не активчилерни эвилелдеп алгаш ферманың суурунга дежурныйлап, корум-чурум камгалалын хайгаараарлар. Корум-чурум хажыткан, арага ижип, ажыл шагы үскенниринден фермада И. Хаазынат даргалаан эш хуузунуң судунга сайгарып көөрүн практикалап келдивис. Бо чорук бүдүрүлге көргүзүглерин экижиргенинге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга көскү салдарны чедирген. Ам бисте арагалаар, ажыл шагы үзер кижилер, корум-чурум үрээн фактылар чок дээрзин чугаалакээдым. Ферма бүгү организас-массалыг ажылды партия организациязының перспективтиг планынга дүүштүр чорудуп турар. Коммунистер шупту партийжи даалгаларлыг. Каргы бригадазында эге организацияның коммунистериниден Нина Күнчүн, Светлана Кежик, Мария Ак олар болгаш өскелер-даа хүлээнген участоктарынга ажылды экижидерин чедип ап, хөй-янитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Амгы үеде партия эге организациязы, ферманың удуртулгазы, бо чылды чедиишкинниг доозарын, кыштаглаашкынны хүр эрттиреринче кичээнгейни салган. Инектерге чылыг сугну, зелёнкаңй, малдың бөдүүн чемнерин рацион ёзугаар берип турар. Ол ышкаш ийи үүс молдурганы үш кезек черде шупту алды кижи хуваажып алган ажаан, хайгаарап турар бис. Чер оттаар инектерниң ажаалда, хайгааралыг база күштелдирип, хар чугa, чер кара-даа болза, кыштың соогу, ажылдың чымыштыы бисти кичээндирип турар.

Ферманың коллективи күрүнеге алдан тонна сүт садарының планын ажыр күүсеткен. Он бирги беш чылдың доозукчу чылы, 1985 чылда 80 тонна сүттү садарын хүлээпип турар бис. Саанчылардан Мария Балган, район Совединиң депутады Саяна Шимит, СЭКП кежигүнүнүң кандидады Зоя Артына олар бо чылын алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, чарыштың мурнуку одуругларында киргеннер.

Кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирери партия организациязындан улуг күжениишкинни негээр. Коммунистер түгле бүдүрүлге айтырыгларын эвес, харын ферманың чазагайыдылгазы, ооң ажылынчыларының культура-эмцыралының деңнелин бедидер талазы-биле ам-даа хөй айтырыгларны шиитпирлээр. Бисте четпес түүл — мал кажаалары болуп турар. Инек кажаалары хөлеге черде туттунганындан таарымча чок. Чаа кажаалар, чуртталга бажыңнары тудары, кудук казары чугула болуп турар.

В. ХОНАЙ,

«Тере-Хөл» совхозтуң Сарыг-Хөл СБФ-зинде кадарчы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ЧҮТКҮЛ ТУРДА—БОТТАНЫР

Эрткен кыжын совхозтуң бир бөлүк малчынарының хуралы Дарган-Дагга болган. Чолдак, чоон боттуг, калбак кара-хүрең арыныг, кижи ортузу ашкан назынныг кижи туруп келгеш, бодунуң ажыл-ижиниң дугайын оожум чугаалап, сөсдомаан таваар кожуп каап турган чүве. Инек кадарчызы Калин Кол ол болган. Ооң коданында улуг, биче инектер семис-шыырак кыш ажыр турган, чаш бызаалары бүрүн камгалаттынган, мал чеми эвээш-даа болза, ону камнаглыг чарыгдап турар болган. «Калин Кол биле Кол Дуңмаяк ийи—бо ег-бүле улус черле хөлүн часпастар, көрбес бе, бо кыжын база эки кыштап орар...» деп, хуралга келгеннер ынчаар түңнээн.

Бо чылын кыштаглаашкын эгелээр мурнуу чарыында Дуңмаяк-биле ужурашкан мен.

— Чүткүл турда боттаныр деп чугаалап болур мен. Мурнундагы чылдарда дег, 130 ажыг аныяк инектеривис, кыштан кортпас бис дээнзиг, кыштаанче дешкилежип кирдилер —деп, Кол Дуңмаяк сеткил өөрүнүүр чугаалап орду.

Ынчан малчынның «белеткели эки, ынчалза-даа моон сонгаар бистен кол хамааржыр» дээни чүүнү дугайын чугаалап турарыл? Эки херектиң эгези бызыг дижир болгай, малчын ег-бүле Үстүү-Булуңун, ында кыштаан частан бээр «дураннап» келген. Мал одарладыр девискээринде от-сигенинин кайы хире үнгенин, сигенчи бригада кайы черни чүү хире кезип белеткээнин, кыштагже мал чеми сөөртүр эки оруктың чириктиң уун чайын хире-хире көрүп ап турганнар. Эрткен чайын чаъс-чайык оруктарны, хем-суг кежиглерин дыка үрээн болганда, шык-шыыр, эзим-арга ишти черни таптыг шинчилевес болза, кыжын берге болурун билгеннер. Оонбиле кады, чурттаар бажыңын, мал кажааларын септеп алырын, шанак дериг-херекселин четчелеп кылып аарын утпааннар. Ынчалза-даа Дуңмаяктың сагыжынга бир-ле кара чүве киргеш турар болган. «Бо Толбул, Үстүү-Булуң иштинде сиген дээрге кайгамчыкла чаагай үнген, маңаа ийидаа чылдың сиген курлавырын кылып ап болур турган-дыр. Ам көрбес бе, маңаа чайлаан ийи бригада багай ажылдаан, чүгле карак чаап каан—хамык сиген чер-чери-биле кадып калган, оон хар алдынче киргеп...» деп, ооң хомудалы черле чөптүг. Калин кыштаашка көжүп чеде бергеш, кайда кандыг сараат, кайда долгаан сиген, силостаан оңгар бөрын кезип каапкан. Оон сөөртүрде Калин бодү машина) трактторга чүдүрүкчүлеп-даа болур, аъдын шанактааш сөөртүп-даа шыдаар. Оон ынай совхозунудан кыжын немелде мал чемин алыр апаар.

Бо хүнверде оларның кодан малы кышче дуюг быжыы-биле кирген. Кажаалары ыяк септеттинген, өдек четчири-биле бөлдүнген, сиген сөөртүнген. Чайын, күзүн семирткен бир-ийи харлыг ол аныяк улуг инектерге бодаарга (эрткен кыжын улуг инек кадарын турганнар) бир яызы ажаалда чемгерилгее болгаш хайгааралга турар дээрзин малчынар эки билир. Хүлээнген малын чүс хуу камгалап алырын мурнакчы малчыннар социалистиг тургузуттуң чүүден-даа артыкшылдыын, Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының тиилелгелиг бадыткаашкынын чайкаандыр көргүзүп турар.

Таджикистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Р. Н. Набиев илеткел кылгаш, СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш К. У. Черненкого байыр чедиришкиннииң чылыг сөстери дээш чалбыыштыг өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

Хуралга эвилелдешкен акыдуңма республикаларның байырлалга келген делегацияларының удуртукчулары байыр чедиргеннер.

АНЫЯКТАРНЫ ДЕТКИВИШААН

Он бирги беш чылдың дөрткү чылы доостур чоокшулаан. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче бүгү күжүн мөөнээн. Күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының чыл планын эътти —76,8, сүттү — 95,6, дүктү —100 хуу күүсеткен. Коллективтиң мурнунда сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге дирекцияның болгаш парткомуң бир даяныр кол күжү комсомолчулар болгаш аныяктар болуп турар.

Совхозта үжен хар чедир назылыг аныяктар хөй. Оларның 126-зы комсомолчу. Оолдар болгаш кыстар мал ажылында улуг күш. Ам ында бежен чеди комсомолчу ажылдап турар.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның мергежил талазы-биле өзүлдезиниң, идейлиг каңналышкынының, кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдар план ёзугаар чоруттуруп турар. Малчынарже комплекстиг үңүшкүшүнер, лекция, беседалар доктаамал эртип, политиктиг, экономиктиг, зооветөөредилгеге 120 ажыг аныяктар хаара туттунган. Партколмуң база коммунистерниң хуралдарынга комсомол комитединиң ажылының дугайын дыңнап, дагдыныышкын шимчээшкинин калбарткан.

Бо болгаш өске-даа ажылдарның түңнелинде совхозтуң аныяктарының күш-ажылчы идепкейи Совет Тыванның 40 чыл оюнуң чылында улам бедээн. Чыл планын күүседиринге төлептиг үлүг юөрген аныяк мурнакчылар көөдээн. Чижээ, аныяк хойжу Р. Доңгак төрүүр чүс хойдан-на чыл бүрүде 85—90 хураганны менди доруктуруп, бир хойга онааштыр 2 кг чедир дүктү кыргып ап турар. Саанчылар У. Ондар, Г. Ооржак олар саар бир инектен эң-не хөй сүттү эрткен айларда саап алганнар. Чарыштың мурнакчыларының иштинде сарлык кадарчызы И. Ондар, чолаачылар С. Ондар, В. Кыргыс болгаш өскелер-даа бар.

Аныяктарның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле хемчегларни совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери ап чорудуп турар. Бо чылын малчынап эгелээн ийи аныяк ег-бүлеге чаа өгнүң бүрүн дерээш берген. Мал оолдаашкыны чымыштыг үе. Ол харыысалгалыг ажыл үезинде малчынарга дузалажыры-биле сакманчыларны чыл бүрүде чорудуп, оларның аразынга чарышты организастаан, түүнеп келген. Сакманчылар Т. Ондар, А. Сарыглар олар 90—100 чедир хураганнарны менди доруктурганнар. Аныяк кыстар бо кыжын база-ла кодаңаарже чорупкан.

Ажыл-агыйда кыштаглаашкынның байдалы эки. Малчынарның кыштагларының септелгези баш бурунгаар кылдынган, коданнарга мал чеминиң чедирилгези үзүктелишкин чок. Кыштаглаашкын, мал ажылынга аныяктарны хаара тудар талазы-биле, өске-даа айтырыгларны совхозта комсомол комитединиң (секретары Н. Ондар) болгаш салбырларда комсомол организацияларының хуралдарынга чугаалажып, ап чорудар хемчегларниң күүселдезин организастаары идепкейжин турар.

О. БОРАШ.

Сүт-Хөл район.

ФЕВРАЛЬДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Барыын-Хемчик районнуң ыяш ажыл-агыйында Степан Монгушка удуртказын ыяш белеткээр бригаданың ажылы багай эвес чоруп турар. Бо бригада улус ажыл-агыйынга хереглээр тудуг материалдарды болгаш оттулар ыяш белеткээр хүлээлгелиг.

Мурнакчы бригада ыяш ажыл-агыйынга «Совет Тываның 40 чылынга — 40 шалыпчы неделя» деп социалистиг чарышка тиилекчи болуп, юбилей будүүзүүде 1984 чылдың 11 айларының планныг онаалдазын 115 хуу күүсеткен. Найыралдыг коллектив бедик бүдүрүүлүг ажылын коштапайн келген болгаш чылда 1950 кубометр тудуг материалдары белеткээр планын 2407 кубометр чедирип, чыл планын 123,4 хуу кылдыр эрте күүседипкен.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш ооң-даа хөй уругларны божаан болгаш кижизидип остурген иелерге «Маадыр-ие» орденни бербишаан, «Маадыр-ие» атты тыпсыры болза:

Тыва АССР-ден:

Долгай Кижээевна **Саяяга** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны, Чөөн-Хемчик район.

Зоя Балчиевна **Чамзыранга** — «Моген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны, Мөңгүн-Тайга район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. Черненко.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1984 чылдың декабрь 12.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ ОНГУ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының онгу сессиязы 1984 чылдың декабрь 20-де, эртенгиниң 10 шакта, СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңыгга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Төлээлекчилер чөвүлелиниң хуралы 1984 чылдың декабрь 20-де, 9.30 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңыгга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралы 1984 чылдың декабрь 19-та, эртенгиниң 10 шакта, Советтер бажыңыгга болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының онгу сессиязынга келген депутаттарның бүрүткелин Советтер бажыңының № 107 өрээлинде 9 шактан 22 шакка чедир кылып турар. Телефону 2-55-42.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

КАМНАЛГАДАН ХАМААРЖЫР

Тыванның автомобиль септээр заводунуң коллективи он бирги беш чылдың дөрткү чылын төлептин-биле доозар дээш, күжениишкинниг ажылдап турар. Бистиң завод он бир айларның продукция сайгарар планын 100,9 хуу, а баранның продукция бүдүрерин 102,3 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 104,3 хуу күүсеттивис. Бо күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырывыска кандыг чүүлдер дөгүм болганыл? Ол дээрге, бир дугаарында, материалдыг курлавырларны чөп ажыглаары, камналгалыг болуру болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун шыгыы сагыыры деп санаар бис.

Камналга айтырыының талазы биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга эш К. У. Черненко «Беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир» деп чугаазынга «Материалдыг курлавырларны камнаары—ажылчорудулганың эң чугула чүүлү-дүр. Санап, камнап билир ээ болуру, эң-не бедик камналганы чедип алыры дээш демисежири—биске бирги чергениң чугула сорулгазы» деп демдеглээни, бистиң ажыл-иживиске партийжи дорт удуртулга болур.

Эрткен он бир айларның түңнели-биле 167 муң киловатт-шак электри энергиязын, 4 кубометр дилиг материалдарын, 3 тонна кара металлды камнап алган бис.

Заводта камналга айтырыынче сагыш салып, күүседир ужурлуг практиктиг хемчегларниң тодаргай планын ажылдап кылганывыстың ачызында бо түңнелдер чедип алдынгач. Материалдарны камнап алырынче, дериг-херекселди камныг эдилээринче улганган шимчээшкинниң улам калбарып, хөй санныг ажылчынарның аңаа киржип турары база бистиң ажылывыстың чедиишкинин хереченип турар. Заводта участок бүрүзү камналга талазы-биле планныг, ооң күүселдезин квартал санында хынап, социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде камналга көргүзүглерин база барымдаалаар бис.

Кижи бүрүзүнүң ажылдаар черинге камналга чурумун сагыырынган аңгыда, эрги дериг-херекселди солууру, эртем, техниканың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге шиңгээдип алыры, чаартыкчыларның чогаадыкчы саналдарын ажыглаары — камналганың үнер дөстери болур. Ону тодаргай чижектерге көргүзер болза мында, Моон мурнунда 12 миллиметр кылын металлдан автоген-биле кезектер оя кескеш, оон фрезерлиг станокка болбаазырадып турган болза, ам тускай хачыбиле чогуур хемчээл ёзугаар, дораан одура кезиптер. Оон ачызында электри энергиязы, кислород камнаттының, металл чарыгдалы эвээжээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип, бо ажыл хөй үе негевес апарган.

Заводтуң чаартыкчыларының хөй үнелиг саналдарын ажыглап турар бис. Оларның чогаатказан чаа майыктары, өске-даа херекселдери камналгаже үлүгү киире берген. Экспериментальдыг бөлүктүң слесары Сергей Дрыгин чыл эгезинден бээр 8 чаартыкчы саналды берип, оларның шупту-зун ажыглалче киирген, чогаадыкчы чүткүлдүг кижи. Автобустар септээр керээлиг бригаданың бригадири Константин Кукарин база идепкейлиг чаартыкчы. Ооң бригадазы материалдыг курлавырларны камналгалыг ажыглап тургаш, он бирги бөлүктүң дорт чылының планын күүседипкен. Заводтуң чаартыкчылары иннизи-биле 3600 рубль экономиктиг ажыктыг саналдарны шиңгээдип алган болгаш оларга 560 рубль түңнүг шаңналды тывыскан.

«Камналга талазы-биле практиктиг хемчегларниң тодаргай планын будүрүлге бүрүзүнге ажылдап кылыр болгаш ооң күүселдезиниге шыңгыы контроль тургустунган турар ужурлуг» деп, эш К. У. Черненко айыткан болгай. Ооң ол сөстерин бистиң автомобиль септээр заводтуң улусчу контроль бөлүү бодунга айтыышкын кылдыр биилип, камналга талазы-биле ажылдың канчаар чоруп турарын үргүлчү хайгаарап турар. Ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылардан тургустунган 9 кижи составтыг улусчу контроль бөлүү доктаамал хыналдаларны чорудуп келген. Дилиг материалдарының шынарын, оларны склядтарда канчаар шыгжап турарын, кыварчаар, одаар материалдарның чарыгдалын, ажылчынарның ажыл шагын чөп ажыглап турарын үргүлчү хынай бээр бис.

Хыналдаларның түңнелинде илерээн четпестерни дарый эде көөрүн негээн айтырыгны көдүрүп, бо талазы-биле хурал-суглаа эрттирип, үнген дужаалдарның күүселдезин база контрольга ап турар бис. Чижээ, дилиг материалдарын чедир дериттинмээн черге, багай шыгжап тургандың уржуулге, шынары баксырап, сандан үнүп турган фактылар бар. Улусчу контроль бөлүү хыналда чоруткан сөөлүнде, байдал экижээн, буруулуг кижилерниң хемчээн база алган.

Чамдык курнакчы будүрүлгелерниң үлегери-биле, келир чылдың ийи хүнүнде кампаң алдынган электри энергиязы, кывар-кавар, одаар чүүл, металл-биле ажылдаар деп соуулганы заводтуң коллективи салган. Ол хүлээлгени күүседип болурунуң бүгү аргалары бисте бар. Камналга айтырыы үргүлчү бистиң кичээнгейивистин төвүүде.

А. ТОМИЛИН,

автомобиль септээр заводтуң план кылдыынның начальныгы, улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

Партийжи амыдырал: эге организация, ооң ажыл-херектери

ДЭЭШТИИН БЕДИДЕРИ-БИЛЕ

СЭКП-иң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерия, эш К. У. Черненконуң чугааларында айтышкынарыны амыдырала боттандырар дээш Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткому, партия эге организациялары ажылдап турар.

Парткомнуң учёдуида 135 коммунист болгаш СЭКП кежигүнүге кандидат бактаап турар, оларны совхоз бүдүрүлгезиниң харыысалгалыг участоктарында быжыглаан. Коммунистериң 56 хуузу материалдыг кежикти бүдүрүп турар. Ажыл-агыйның планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге олар үлүгүн киирип, чаныштың мурнуку одуруунда чоруп, ажылчы чоннарга ажыл-ишчи, амыдырала төлептиг чорууп көргүзүп келгеннер. Ол ышкаш коммунистер ажыл-ишчилерниң ортузунда партийжи-организастыг, идеологтуг ажылдарга идепкейлиг киржип туурлар. Ооң түңнелиниде совхоз бо чылын ажыл-агый болгаш культура накчыларын, специалистерни тургузуушкунунга чамдык чедиишкиннерлиг болган. Он бир айларда күрүнеге сүт садарының чыл планын 93 хуу, этти—86 хуу күүсеткен.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргазы — бригада керээзин нептередиринче партком, партия эге организациялары кичээнгейни салып турар, ажыл-агыйның янзы-бүрү бүдүрүлгелериниде бригадаларының 90 хуузу бригада керээзин ёзугаар ажылдап эгелээн, оларның чамдыктары эки түңнелдерни чедип алган. Дуржулгалыг ажылчын Дыртыына Ооржактың удуртканы бригада керээзи-биле ажылдаан мал чемнери белеткээр звенозунуң көргүзүглеря бедиик болган, чаа арганың ажыктыын ол бадыткаан. Эзир-оол Күжүгетке удурткан картофель өстүрер звено чагай дүжүттү өстүрген. Бригада керээзин нептереткеин башгайы түңнелдерни берген. Бо чылдың эрткен айларында совхоз шалың фондузун чээрби ажыг муң рубльге камнап алган.

Совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларын, специалистерни СЭКП кежигүнүге хүлээп алыр, аныяк коммунистер-биле ажылды экижидер хемчегларни партком, партия организациялары ап турар. Сөолгу дорт чылда чээрби хире кижини партия кежигүнүнге хүлээп алган, комсомолду дамчыштыр хүлээп алырының хуузун көвүдеткен.

Парткомнуң болгаш партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазында кылдынган ажылдар-биле чергелештир чамдык четпестер барын чоокта чаа эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер шүгүмүлеп, оларны эдип алыр талазы-биле чүүл кылырын саналдарынга тодаргай чугааланнар.

Чыргакы, Хорум-Даг салбырларында партия эге организациялары СЭКП-иң Уставының негелделерин ёзугаар хуралдарны эрттирбейн келген. Чыылдырган хуралдарынга белеткелдя кошкак чорудуп, ооң белеткелинге партия кежигүннерин калбаа-биле киништирбейн турган. Ылаңгыя коммунистерниң авангардчы ролюн бедидериниң, партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарының дугайында айтырыларны хуралдарга ховар чугаалажып келген. Ооң түңнелиниде коммунистерниң аразында даандырган ажыл-херээнге харыысалга чок, планныг онаалдаларын күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер тургулаан.

Совхоз төвүнде партия эге организациязы хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастаарын болгаш хынаарын четпес чоруткан, коммунистерниң даандырган ажылын, хөй-ниитичи даалгазын канчаар күүседип турарын хынап көрбейн турарындан ында четпестер бар болуп турар. Ындыг чоруктуң үржүүбиле коммунистер С. Б. Ондар, М. Д. Донгак ниитиниң ажылын кылбайн тургаш, партия талазы-биле хемчег алысканнар. Чамдык коммунистер онаашкан ажылынга ээ-харыысалга чок болганындан кадарган малын чидирер, самчыгдаар болуп турган. Оларга С. Сарыглар, Д. Ооржак, К. Донгак хөй малды чидирип, совхозка когаралды чедирген. Ниитизи-биле 33 муң рубльдиң өре-самчыгдалын совхозтуң малчыннары кылган.

Ажыл-агыйжы эвес, харыысалга чок чоруктуң уламыдан ниитиниң малының баш саны өспейн, продуктулуг чоруу бедивейн турар. 1974 чылда ажыл-агыйның шээр малы 26 муң ажыг турганындан 19 муң чедир кызырылган, бода мал база эвээжээн.

Совхозтуң төрүүр чүс баш малга онааштыр ап турар төлү эвээш болуп артпышаан. Ол болза мал ажылының түскай эртемниглериниң, малчынарның онаашкан ажылын зооветеринарлыг негелделер ёзугаар чорутпайн турарындан болуп турар. Бо чылын совхозтуң хойжулары Саая Кавва, Юрий Кавва, Василий Монгуш, Чечен Монгуш төрүүр чүс баш хойга онааштыр эң-не эвээш төл алган.

Мал ажылында үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестер совхозта парткомну (секретары А. С. Ховалыг), партия эге организацияларын дүвүретпейн турар. Илереттинген четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчегларни ам-даа болур-чогуурy-биле албаан. Ажыл-агыйның кол экономиказы — мал ажылы болганда ында четпестерни чайладыр дээш чогуур хемчегларни алырын партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга санап берген коммунистер чөптүү-биле негеп, чогуур сүмелерни киргеннер. Ынчангаш партком, партия эге организациялары шүгүмүлелдиг саналдарны амыдыралга боттандырар дээш партийжи-организастыг, идеологтуг ажылды калбартыр хүлээлгелиг.

Партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазын экижидер, ооң дайынчы аргашинээзин бедидер дээш партком парткомнуң чорудуп турар хемчегларни СЭКП обкомунуң IV пленумунуң шиитпирлериниң негелделеринге ам-даа четпес. Коммунистериң авангардчы ролюн бедидер, хүлээп алган шиитпирлериң күүселдезин чедип алыр, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге хамаарышкан айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлээр, политмассалыг ажылды негелдеге дүүштүр чорудар хемчегларни боттандырары партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжидеринге, дайынчы аргашинээзин бедидеринге дузалаар, ынчангаш ажылды дээштиг чорудары чугула болуп турар.

Д. МОНГУШ.

АВАЗЫНЫҢ САЛГАКЧЫЗЫ

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленуму комсомолга партийжи удуртулганы экижидер талазы-биле айтырыгны көргеп. Ук пленумнуң материалдарын чер-черде коммунистер болгаш комсомолчулар — бүгү чон өөренип, изии-биле деткип турар. Ында «Мал ажылы — комсомолдуң шалынчы херээ» деп кыйгырыг аныяк кижи бүрүзүнүң сонуургалың хайныктырган.

Тес-Хем районнуң мал ажылында аныяктар эвээш эвес. Оларга «Кызыгаар» совхозтуң төвежизи Роман Алдын-Хереди, «О. Шыңаа» совхозтуң чылгычызы Доржу Маадыр-оолду, «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының саанчыларын, «Кызыгаар» совхозтуң Шарануур хойжу бригадазының кежигүннерин болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Комсомолчу Валентина Бадарчы эрткен чылын Берт-Даг ортумак школазын дооскан. Ол Өртең сүт-бараан фермазында үжен хире чыл саанчылап турар аваазы, Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи Александра Бадарчының аайы-биле ук коллективте ажылдай берген. Бо хүннерде ол фермада үчётчиктеп турар. Валя алызында аваазының инектерин хүлээп ап, комсомолчу өөрү Светлана Делег, Чодураа Чооду ышкаш, саанчылаар күзелдиг. Чодураның аваазы Дажы Таңдаш-Кара база бо фермаңың хоочун саанчыларының бирээзи. Хоочуниарның ижин салгаар аныяктар фермада оон өске-даа бар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: комсомолчу Валентина Бадарчы.

Ак-Эриктен чагаа

ШЫЛАНЧЫГ ХАРЫЛЗАА

Бистиң үеде ажыл-агыйжыдаа, амыдыралчы-даа херектерни дүрген шиитпирлээр талазы-биле телефон харылзаазы эң чугула. Тес-Хем районнуң харылзаа белдириниң ажылы чогуур негелделерге дүүшпейн турар. Телефон харылзаазы чамдыкта ай чедир үстү бергилээр, ону эде кылыр талазы-биле хемчеглер алдынмайн турар.

Ылаңгыя Ак-Эрик суурда харылзаа шуут чок деп болур. Мында чүгле телефон харылзаазы багай ажылдап турарындан аңгыда, суурнуң чону радиону база дыңнавайн турар. Почта чери чаа бажыңче көшкенден бээр ийи чыл ажыг болду, а харылзаа биле радио дамчыдылгазы улам дорайтай берди. Чурттакчы чоннуң чөптүг негелделери турбуже, бо талазы-биле ажылды харыылап турар эштер (почта салбырының эргелекчизи З. Сади) чүге хемчег албазыл, азы онаашкан ажылын утгайн турары ол бе?

Дүрген чедер телеграммалар Самагалдай биле Ак-Эрик аразынга он ажыг хонук болгаш чеде бергилээр таварылгалар бар. Албан черлериниң, ылаңгыя районнуң удуртур органнарының, район эмнелгезиниң, өрт черииниң телефоннары үрелиг болурга, ажылга кайы хире шаптыктың чугаалаш канчаар. Мооң ужурубиле районнуң кайы-даа организациязынга хензиг медээ чедирер дээш, ынап-ла машина үндүрер, кижи чорудар ужурга таваржып турар.

ЭМЧИВИС ЧОК

Ак-Эриктe медпункт ажылдавайн турары база кончуг дүвүреңчиг. Аңаа ажылдап турган эмчи чаш уруглуг апаргаш, ажылдавайн турар, ону солуур эмчини район эмнелгези чорутпаан. Ажылчы чоннуң кадыын камгалаар кадрларны Ак-Эриктиң көдээ Соведи база чедир негевейн турар. Аарыг кижилерни эмчи машиназы чок болганындан, совхозтуң дирекциязындан машина дилеп, район эмнелгезинче чедирер-дир бис. А орта чедире бээрге, район эмчилери аарыг кижи-биле катай эмчи келбээн, шынзылга чок, азы эмчи чалаваан дээш аарыг кижини хүлээп албайн баар чоруктар бар.

Үстүнде айытканывыс четпестерни дүрген эдип, байдалды чогумчалыг болдурарын чон негеп, күзеп турар.

Бо айтырыгларны харыылап турар эштер дарый хемчег алырын Ак-Эрик суурнуң чурттакчылары шагдан бээр манап келген.

Д. ТҮМЕН,
А. ЛУДУ.

КОЛЛЕКТИВТИҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Эрзин районда чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары көдээ чонга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер дээш кызымак ажылдап турзараар. Бүдүрүлгениң бригадалары, совхозтар тепперинде комплекстиг хүлээп алышкын пунктулары аразында социалистиг чарыштыг. Ооң түңнелин айлап, кварталдап үндүрүп турар. Күш-ажылдың мурнакчылары мында хөй. Оларның чамдыктары-биле танышып көрээлиңер.

«Мөрен» совхозта чондан чагыглар хүлээп алыр комплекстиг пунктунуң ажылы эки. Ооң эргелекчизи В. К. Болат көдээ ишчилериң чагыгларын аңаа хүлээп ап турар. Чагыгларыңы ёй-шаанда кылдынган турарын, эки шынарлыг кылдыр септеттинген азы даарattынган болурун ол чүтулага ап турар. Кызымак, эки ажыл макталга албан чедер болгай. Валентина Күнзеновна Болаттың чуруу—районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң хүндүлел самбыразында.

«Нарын» совхозта комплекстиг хүлээп алышкын пунктузун М. А. Бумбалдай оң чыл эргелекчилеп келген. Бо үениң дургузунда ол даады-ла кызымак, эки диртип келген. Планныг онаалданың күүселдезин ол доктаамал чедип ап келген. А кол-ла чүве — совхозтуң ажыл-ишчилериниге амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирерин Мария Александровна эки чорудуп келген.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзиниге Е. Аракчаа хамааржыр. Ол—бо бүдүрүлгениң «Нарын» совхозта идиктi септеэр болгаш даараар цегинде мастер. Ол-ла цехте Орлан Чоксумнуң ажылы база эки. Ийи мастер бот-боттарының арга-сүмезин ап, демниг ажылдап турарлар. Оларның септээн, даараан идиктериниң шынарының эки болуп турарыдаа ында.

ЧУРУКТА: «Мөрен» совхозта комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң эргелекчизи В. К. Болат чагыкчылар-биле сүмележип тур.

Сөзү болгаш фотозу
Т. КУНГАНЫҢ.

Хандырылгаңар кандыгыл

ЧУНАР-БАЖЫҢНАП АЛЫР ДЭЭШ

Чунар-бажыңывыс чаа, ындыг-даа болза, орта ажылдавастаан. Хагдынгандан бээр ам безин беш ай чеде бердя. Кажан ажыттынары билдинмес.

Чамдык ог-бүлелер бажыңының чанында хуузунда чунар-бажыңныг. Чунар-бажыңы чок кижилер канчаар боор, чунуп алыр дээш район төвү кирер ужурга таваржып турар. Орукка кыжын эрткен-дүшкен машина-балгат дозар деп чүвениң бергезин. Ынай-бээр ынчаар аргыжарының бергезин кончуг болурга, чурттакчылар Сарыг-Сеп чедер дээш совхозтуң автобузун хөлезилеп ап турар. «Ленинчи орук» совхозтуң ажыл-ишчилери район төвү кирип, чунар-бажыңнап алыр дээш мынчаар шүүдеп турарлар.

А. ХОМУШКУ.
Каа-Хем район.

Эртемден Садык Азимов

УЗБЕК ССР. Физика-математика эртемнериниң доктору, профессор, Узбек ССР-ниң эртеминиң болгаш техниказының алдарлыг ажылдакчызы Садык Азимовтуң Узбекистанның эртеминиң атом ядрозунуң болгаш космос хереддериниң физиказы, кадыг телоларның болгаш полупроводниктериниң физиказы, хүн энергиязын ажыглаары ышкаш алырларның болгаш өске-даа чамдык адырларның хогжулдезинге салыышкыны улуг.

Бөдүүн тараачыныың оглу, Октябрьның социалистиг Улуг революциязындан үш чыл мурнал төрүттүнген ол кижи фабрика-завод училищезиниң өөреникчизинден академикке чедир орукту эрткен. С. Азимов совет эртемни ССРЭ-ге, АКШ-ка, Швейцарияга, Францияга, Индияга болгаш өске-даа күрүнелерге болгулаан улуг-улуг делегей чыыштарынга чангыс эвес удаа төлээлеп чораан.

Академик С. Азимов 500 ажыг эртем ажылдарының автору. Оларның хөй кезиин ол Узбек ССР-ниң ЭА-зының физика-техниктиг институдунга кылган. Аңаа космос хереддериниң лабораториязын эртемден тургускаш, шинчилелдерниң хөй материалдарын алган, оларны соолунде бичии кезикчигештерниң, баштайгы совет дүргедедикчилерин төлевилеп кылырынга ажыглаан.

Амгы үеде делегейде хүлээп көрүүшкүнү алган улуг энергиялыг ядро физиказының талазы-биле республиканың эртем школазының үндезилекчизи ол болган. Ол 16 докторларны болгаш 70 ажыг эртем кандидаттарын белеткээн.

С. Азимовтуң ажылдарының аразында чурттуң улус ажыл-агыйларга он-он миллион рубль түңнүг экономиктиг ажыктыг болган ындыг ажылдары эвээш эвес.

Эртемден амгы үеде хүн энергиязын комплекстиг ажыглаарының хүн чылыы-биле одалга системазының тудуун тургузарының болгаш ажыглаарының талазы-биле калбак программаны удуртуп турар.

ЧУРУКТА: хүн комплекизиниң тудуунда (солагай талазындан) институттуң киидис эргелекчизи А. Урумбаев, Узбек ССР-ниң ЭА-зының академиги С. Азимов, физика-математика эртемнериниң кандидады И. Пирматов.

В. КАЗАНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХООРАЙЛАРНЫҢ АГААРЫНЫҢ АРЫЫ ДЭЭШ

Арыг агаар дээш сагыш салыры амгы үеде, агаар боду дег, өргежок чугула. Ол дээрге оңзагай ужур-дузалыг үүл, амыдыралдың- эргежок чугула негелдези. Ынчалзажок агаар бистиң бомбүрзээвисте чер бүрүзүнде шуут арыг эвес. Ынчангаш черниң чурттакчылары бойдуска, «бешки океанга» ереллг.

Хоорайларның өске-даа чурттакчылыг черлериниң болгаш үлетүүр төптеринiң атмосфера агаарының хирлеңнiң бокталырын болдурбас талазы-биле немелде хемчеглер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалашкан.

Ол айтырыг талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында калбак программаны төлевилээн. Ону боттандырары агаар бассейниниң хирленiрiниң денелиин улам эвээжедирiн хандырар. Газ арыглаар болгаш доозуп тудар чаа дериглерни тудуп тургузары болгаш ажылдап турарларының ажыктыын бедидери, технология чүрүмүн бижыглазары, бүдүрүлгелерни чиг-эттиң болгаш одаар үүлдүң өске хевирлеранче шилчидери көрдүнген. Эргежок чугула херек апарганда бүдүрүлгениң хевирин өскертир болгаш чамдык цехтерни, участоктарны чурттакчылыг зоналардан дашкаар үндүрүп болур.

— СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң шиитпири — совет кижилериниң кадыы дээш, бистиң хоорайларывысты болгаш чурттакчылыг черлеривисти долгандыр турар бойдус арыг, таарымчалыг болурунуң дугайында партийның соксаал чок сагыш салышкынының илаптыг бадыткалы болур—деп. ССРЭ-ниң Гидрометеорологии болгаш бойдус контрольдаар талазы-биле күрүне комитединiң даргазы, ССРЭ-ниң ЭА-ниң корреспондент кежигүүнү Ю. Израэль СЭТА-ның тайылбырлакчызы Д. Смирнов-биле бесседазынга демдеглээн.

Бойдус камгалалын күштелдирерии база бойдус курлавырларын чөп ажыглаарын бисте улуг экономиктиг болгаш социал ужур-дузалыг күрүне сорулгазы кылдыр хүлээп көрүп турар. Ону шиитпирлээри амгы болгаш келир үениң салгалдарының амыдырап чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле дорт холбашкан. Ол дугайын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чоокта чаа өртээн сессиязынга база катап демдеглээн.

Бо айтырыга хамаарыштыр алырга атмосфера агаарын амыдырал-чуртталганың бирги чергелиг үндезини, амыдыралчы күштериниң үнер дөзүү. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң айтыышкынынары бүгүдениң болгаш кижи бүрүзүнүң хүлээп ап турар шиитпирлериниң үндезилелдии дээш харыысалгазын бедидерин, атмосфера агаарын камгалаар дугайында Хоойлуну хажык чок күүседирин хүлээндирип турар.

Агаар бассейниниң арыгчазагайы дээш кандыг-даа чингелде чокка демисежир херек. Арыглап аштап турар черлерде эвес, а бокталырбайн турар черде арыг деп мерген чүгаа бар болгай. Айтырыгны шиитпирлээрiниң кол өзээ бүдүрүлге чорудулгаларын сайзырадгайжыдарында, ону эвээш болгаш шуут артынчы чок болдурарынче чүткүүрүнде болуп турар. Ындыг технологияларже долузу-биле шилчиири келир үениң херээ. ынчалзажок оларны тургузары болгаш шиңгээдип эгелээри бо хүннүң сорулгазы.

Агаар бассейнин камгалаарының бир чүгула талазын айтыр херек — ол дээрге автотранспорттуң үндүрүп турар газтары-биле ону хирлеидирерии болдурбазы-дыр. Аңаа улуг хоорайларга агаар бокталыышкынының барык 50 ажыг хуузу оналажыр. Транспорттуң атмосфера агаарынга багай салдарын эвээжедириниң темазыбиле хемчеглериниң темпизин доктаалда айыткан.

Чурттуң бүгү девискээринде агаар бассейнин камгалаарынче шиитпирлиг угланыышкын тургустунган. Арыг агаар индустриязының баазазы бар. Газ арыглаар болгаш доозуп тудар тургузугларны тудары бо беш чылда ооң муриундаазындан 1,5 катап көвүдээн.

1985 чылдың планында ындыг тургузугларны бүдүрүп үндүрiрiн болгаш ажыглалга киирерии көвүдедирiн көрдүнген. Ол доктаамал ажылдап турар ыш үндүрер черлериниң хоралыг бүдүмелдерiн тудуп арттырарын 78 хуу чедирер. Арыглаар болгаш хора чок болдурар дериглер-биле бүдүрүлгелерии чепсеглээриниң темпилерии оон ынай-даа улам шапкынчыдар.

Эртем-техниктиг депшилге бойдус камгалалының технологиязын улам сайзырадгайжыдарын, улам дээштиг дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрерии негеп турары билдингир. Ынчалзажок ам ажылдап турарлары безин долу күүзүү-биле ажыглаттынмайн турары харааданчыг. Агаарже нормалардан ажып турар хоралыг бүдүмелдер үндүрүп турар бүдүрүлгелер база бар, оларда ыштан чүгле кадыг бүдүмелдерни тудуп ап, газ хевирлиг чүүлдерни ылгавайн турар.

Агаарны арыг болдурар дээш демиселде улуг четпестер барын, чамдык заводтарның, ТЭСтериниң, котёльнаяларның удуртукулары арыглап ажылдарынга акша-хөрөнгизин хараманыр чоруктарны СЭКП ТК-ның Политбюро хуралынга шыңгыы буруу шапкан.

Чижээ, тудуг индустриязының, энергетиканың, химиця үлетүүрүнүң, өңүүт болгаш кара металлургиняның будүрүлгелери агаар арыглашыры дериг-херекселдерни тударының планнарын күүсетпейн, аңаа көрдүнген акша-хөрөнгилерии шиңгээтпейн турар. Бүдүрүлгениң кол күүүлерии бойдус камгалалының объектилериниң тудуу доозулбазында ажыглалга киирер чорук уламчылавышаан.

ССРЭ-ниң Гидрометеорология болгаш бойдус контролюнуң талазы-биле күрүне комитедя 450 хоорайда атмосфера байдалын контрольда алган. Албан черлериниң бо талазыбиле лабораторияларының калбак четкизи будүрүлгелериниң шуут боттарында ажылдап турар. Дыка хөй үлетпүр төптериниң элээн каш муң будүрүлгелеринге хамаарыштыр атмосфераже үндүрер үүлдериниң эрттирии болбас нормаларын доктаатkан. Шинчилелдериниң болгаш эртем-будүрүлге дилээшкиннериниң хемчээли улгадып турар.

— Бо талазы-биле бис амдаа хөйнү кылыр ужурлуг бис—деп, Юрий Антониевич демдегледи.—СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга демдеглээнiн ёзугаар атмосфера агаарының арыын контрольдаар күрүне органнарының ажылының дээштиин улам күштелдирери эргежок чугула.

Шынгыы хажыдыышкынныр кылган, бойдус камгалалын тоомчага албас, ажыл-агыйны тетчеглекчи ёзу-биле чоруткан таварылгаларда принципиалдыг болгаш кандыг-даа хайыра чок болуруп СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң шиитпирлери негеп турар. Хоойлу дээрге бүгүдеге чаңгыс аай болгаш албан күүседнр дүрүм болуп. Амгы үеде контрольдуң болгаш хайгааралдың албаннарыңга чаа айтыышкынларны берген, инспекторлар ам бүгү улустуң (а түс албан черииң эвес) эргелажыктарын шудургу болгаш туруштуг камгалаар ужурлуг.

ТУРУЖУНДА КИЖИЛЕР

Кандыг-даа тудуг объектизииң таваан салыр оңгарны, суг, газ дамчыдар хоолайлар салыр коошпа оңгарларны кымнар казып каптарыл? Экскаваторщик, азы ниити атбиле механизатор-ла болгай.

Оларның хүн бүрүде кылып турар ажыл-үүлези берге-даа, харыысалгалыг-даа, чижээ, чаңгыс-даа хүн иштинде көдүртүр кран үрелп бээр болза чүү болурул? Бүгү тудуг туруп, ажыл соксаар болгай. 4—5 каът бедик тудугже чүгле туубу эвес, а өске-даа херектиг тудуг материалдарын дажылап турар, ажылга бердинген, бедик харыысалгалыг механизаторлар № 14 механизация эргелелинде эвээш эвес. Хүлээнген ажыл-херээнге бүрүн бердинген, ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип, быжыг сагылга-чурумнуг болуп турарларга хоочун коммунист Евгения Андреевна Даниюк хамааржыр. Мурнакчы машинист найысыладлың тудуг объектилериниге шынарлыг ажылдап, эвлчегде кылыр ажыл нормазын үргүлчү 105—110 хуудан черле кудулатпайн келген. Сөолгу үеде № 81 тудуг эргелелиниң ажылчыннарын хандырып, солуннар корпузуниуң, ном үндүрер чериин тудуг объектизинге ээ үлегерлиг ажылдаан. Евгения Даниюк аныяктарның дагдыныкчызы, кижизидикчизи.

Ооң дагдыныкчы үлегериа аныяк коммунист М. Н. Ивашова база-ла туруштуу-биле элерген. Ол көдүртүр бедик кран башкарыкчызы, кызымак, эк сеткилдиг уруг автовокзал болгаш өске-даа тудугларга киржип, аңаа тудугжуларны эргежок чугула материалдарбиле үзүктел чок хандырып келген. Бо ийи херээжен кранчыларның ажылы өске аныяк уругларга ёзулуг үлегер болуп, мындыг солуп болгаш нарын мергежилди шиңгээдип алырыиче угланган кыйгы ышкаш сагындырар.

Дуржулгалыг автокран машинизи Иван Фроловту билбес тудугжу бистиң хоорайда чок деп болур, ол техниканы эки билир, аныяк механизаторларга күзелдии-биле дузалажып, бодунуң байлак дуржулгазын нептередип турар. Хоочун механизатор Садыг министерствозунуң баазазының чаа тудуг объектизинде пдепкейлиг ажылдап, хүн нормазын 140—145 хуу чедир күүседип, мурнакчыларның одуруун баштавышаан хевээр. Ол ышкаш бүдүрүлгениң хоочуннарының бирээзи коммунист, дагдыныкчы Александр Эльмояров база-ла күш-ажылчы хүлээлгелерин кызымак боттандырып, хоорайның суг дамчыдар хоолайларынга херек коошпа оңгарларны шынарлыы-биле белеткеп, чер кастырар экскаваторун оиза билдилиг башкарып турар.

Бүдүрүлгениң бо шалынчы механизаторлары чүгле даанган улуг-нормаларын шынарлыг күүседип турары-биле кызыгаарлаттынмайн, № 4 профессионал-техниктиг училищениң практиктиг өөредилгезин база билдилиг удуртуп турар.

Аныяк специалистериниң белеткелиниче оиза кичээнгейни салырын келир үе негеп турар. Оларның бо чаагай херекче киирген үлүг дээш училищениң коллективи, сургуулдары өөрүшкүзүп илередип турар. Ынчалза-даа хоочуиарга өө чугула мактал — өөреникчилериниң күш-ажылчы чеднишкиннери, эки ажылчын деп ады.

Тудугжулар биле механизаторларның быжыг ишчи харылзаалыг ажылдарындан ниити ажыл-херек чогул, күрүнеиниң онзагаи планнары күүсеттиниң турарын билир бис.

С. САНДЮ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИҢ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Чылбай-оол Дондуковна **Кувискаалчы** —Барлык ортумак школазыныҥ интернадының ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хеймерек Орлан-ооловна **Донгак** — райпонуң № 2 столоваязының ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-Кат Көшкен-ооловна **Хомушку** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының дериг-керекселер машинизи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Кенденовна **Ооржак** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Ынаа Шыраповна **Сарыг-дар** — Шекпээр ортумак школазының техажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Кенденовна **Анжиганова** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын ханды-рылга киллизиниҥ ажылчыны.

Серенмаа Балындайовна **Саая** —«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Клара Күжүгетовна **Сарыг-дар**—«Тыва көдээ тудуг» трестиҥ 741-ги КМК-зының ажылчыны.

Лидия Суидуевна **Сергеш-тей** — «Барлык» совхозта уруглар ясли-садының повары.

Тусия Хомушкуевна **Хорлуу** —Аксы-Барлык суурда райпо магазинииҥ ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденнин I чергези-биле

Валентина Самбыновна **Монгуш** — чурттадга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниҥ хеп чуукчузу.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденнин II чергези-биле

Кара-кыс Лопсан-Сереновна **Монгуш** —«Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы.

Салбакмаа Кертик-ооловна **Монгуш** — СЭКП райкомуниҥ техажылчыны.

Надаашка Ымыхаевна **Сат** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденнин III чергези-биле

Зоя Иргитовна **Кара-Сал**—күрстатистика инспекторазының экономизи.

Чечекмаа Кызыл-ооловна **Монгуш** — СЭКП-ниҥ XXII съездиҥ аттыг совхозтуң ажылчыны.

Лариса Монгушовна **Ортуи** — «Тувакоммунэнергонуҥ» Чадаанада чылыг энергия четкилериниҥ ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Билзитмаа Чүлдумовна **Кара-Сал** — Хөндергей сес чыл дузалал школазының техажылчыны.

Вера Дөтпүрейовна **Кара-Сал** —Чадаанаҥың хлеб заводунуң хлеб бижырыкчызы.

Мария Кызыл-ооловна **Куулар** —«Тыва» совхозтуң улуг бухгалтери.

Ирчинмаа Самбыновна **Сат** — «Хөндергей» совхозта ясли-садтың уруглар ажазакчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Монгушовна **Монгуш** — Хөндергей ортумак школазының техажылчыны.

Маргарита Кен-ооловна **Монгуш** — Чыргакы сес чыл школазының техажылчыны.

Ойнаар Уртуи-Назыновна **Монгуш** — райпо магазинииҥ садыгжызы.

Раиса Ховалыговна **Монгуш** — Тере-Хая суурда ясли-сад эргелекчизи.

Ангара Туматовна **Самбуу**— Чадаанаҥың хлеб заводунуң хлеб бижырыкчызы.

Галина Баяновна **Сарыглар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Оюмаа Чигжит-ооловна **Сат** —Хөндергей суурда ясли-сад эргелекчизи.

Чечек Чүлдүмовна **Ховалыг** —«Искра» совхозтуң ажылчыны.

Александра Дамбаевна **Ымыжап** — райүлетпүр комбинадының цеверлекчизи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Татьяна Чалан-ооловна **Баймр** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Липестинья Анатольевна **Середкина** — Черби суурда өг-бүле ээзи.

Зинаида Васильевна **Эрексен** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Ивановна **Ендан** — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Галина Михайловна **Кочнева** —Каа-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Галина Халарбаевна **Монгуш** — Шамбалыг суурда өг-бүле ээзи.

Чечекмаа Санчаевна **Ооржак** — «Шамбалыг» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Маадыевна **Оюн** —«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Анатольевна **Руденко** — Кара-Хаак суурда өг-бүле ээзи.

Галина Маадыевна **Чалзып-оол** —«Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Саяна Кыргысовна **Манчин** —«Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Чанагаш-ооловна **Монгуш** —«Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Седенмаа Салчаковна **Саган-оол** — Элегес-Аксы суурда өг-бүле ээзи.

Галина Константиновна **Шагдыр** —«Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденнин I чергези-биле

Елизавета Түлүшовна **Ензак** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденнин II чергези-биле

Седемба Маадыевна **Баазан** —«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Кокужай Барымзаевна **Маады** —«Саян» совхозтуң саанчызы.

Өлзеймаа Чимитовна **Ондар** —Аржаан ортумак школазының интернадының повары.

Тамара Часыг-ооловна **Салчак** —«Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Игнатовна **Симакова** — Өөк ортумак школазының техажылчыны.

Галина Михайловна **Чыдыг-оол** —«Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Валентина Көк-ооловна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Танова Доржуевна **Ооржак** —«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Долчаңмаа Аракчаевна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Тас-ооловна **Ондар** — Ак-Даш сес чыл школазының интернадының повары.

Татьяна Баяновна **Ондар** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Шочунмаа Чөпей-ооловна **Ондар** —«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары орденниң) III чергези-биле

Зоя Маадыр-ооловна **Монгуш** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Тас-ооловна **Монгуш**—«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Дандаровна **Ондар** — Карл Маркс аттыг совхозтуң ажылчыны.

Светлана Монгушовна **Ондар** —Сүт-Хөл Культура бажыңының техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Очур-ооловна **Монгуш**— «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Лариса Кара-Саловна **Мөңгүн-оол** — Бора-Тайга суурда өг-бүле ээзи.

Юра Өктек-ооловна **Ондар**— «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Чимитовна **Түлуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Севекпеновна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң саанчызы.

Танеья Чкаловна **Мижит-Доржу**—«Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Чажан-ооловна **Ондар** — Сүт-Хөл районуҥ харылзаа белдириниҥ Баян-Тала салбырының начальныгы.

Чечек Калчан-ооловна **Сероф** —Алдан-Маадыр ортумак школазының библиотекары.

Татьяна Монгуш-ооловна **Шойдан** — Бора-Тайга суурда өг-бүлези ээзи.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Екатерина Ивановна **Дежнева** — Тываның күрүениҥ Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылчыны.

Валентина Ивановна **Кудряшова** — «Тыва кобальт» комбинаттың чолаачызы.

Антонида Тукей-ооловна **Монгуш** — Кочетов суурда өг-бүле ээзи.

Лидия Доңгаковна **Намзырай** —«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Елизавета Өлетпеевна **Сувак** —Владимировка ортумак школазының интернадының ажылчыны.

Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниҥ Дээди Совединиҥ Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1984 чылдың декабрь 13.

АЛДЫН УУРГАЙЫНГА ЧОРААНЫМ

1940 чылдарның эгезинде кожуун, суму, арбан бүрүзүнден кижилерни кыйгыртып, алдын уургайларынга ажылдаары-биле мобилизастап турган чүве. Мени база кезек өөрүм-биле кады 1942 чылдың ноябрь эгезинде Барыын-Хемчик кожуундан кыйгыртканнар. Бисти ынчан кожуун даргазының оралакчызы турган Мөге Күдерек чаңгыс черге чыпт алган, чагып сөглеп турган, Хем-Белдиринче удеп каан. Бис шанактыг аттарлыг, өртээлдер дамчып дөрт хонуп чорааш, чедип келдивис.

Хем-Белдириндеп Тере-Хөл кожуунунуң девискээринге турган Эми алдын уургайынга ажылдаары-биле чоруткан. Эми алдын уургайынга чеди шанактыг аттыг барык чээрби хонуп чорааш четкен бис. Ол алдын уургайынга баргаш, Үттүг-Даштыг деп хемниң аксынга Бояркин деп фамилиялыг орус эштиң бригадазынга ажылдай берген бис. Бис ынчан хып дээп аныяк, шупту-ла чээрби хар үезинде оолдар барып ажылдап эгелээн бис. Бригадиривис чазык-чаагай, эвилең-ээлдек, дузаргак эки кижи болган. Ол бисти ажылга кызымак өөредип, канчаар ажылдаарын айтып берип, аңаа ооң мурнунда-ла ажылдап келген улуг улустарга кожуп турган.

Мени Эми алдын уургайынның хоочун ажылчыны, гармошка ойнаарынга кончуг ынак Макар деп кижиге кожуп каан. Ол база-ла биске хөй чүвени өөреткен кижилерниң бирээзи чүве. Баштай барганывыста бистиң кайывыс-даа кускун-хаайны, хүүректи шын тудуп, кастынган довуракты чанында өөрүнче шып, эптиг октап дамчыдып бээрин билбес турган бис. Ол бүгүнү биске хоочун ажылчын Макар билдилии-биле айтып берип турган. Чижээ, довурак дажыглаар тачка дээр тергени долдур довурак уруп алгаш, ону шын эвес, эпчок идер болза, долдур сайлыг тергежигеш харын-даа сээң болуннуң бир көлдуктан орү шелгеш, октаптар боор чүве чораан.

Ол орус акывыс бисти хөйле чүвеге өөреткен. Сөөлүнде барып ажылдаарынга чиик, эптиг, могап-шылавас апарган бис. Кижи довуракты дүрген октагылай, черни дамжыш каза бээрге, од кижини сөксаткаш, «ынчаар ажылдаар болзунза, дораан дылың ушгуна бээр» деп, имнеп тайылбырлаар кижи. Бистер ынчан эгезинде чаңгыс-даа орус сөс билбес турган бис. Бисти ол ажылга холдарывыстан чедип, имнеп тургаш, өөредип турганын ам сактып чорууп мен. Чоорту бистер балды, хирээ, хүүрек, кускун-хаай... деп орус сөстерни доктаадып ап, орус сөстерни адап, чугааның утказын билип аптар апарган бис.

Кышкы үеде чер донуп, алдыны ажык арга-биле казып тывары бергедей бээр, ынчангаш чер иштинге, шахтага ажылдап турган бис. Мен Новицкий аттыг шахтага ажылдап турган мен. Ол шахтаны Новицкий кылдыр адаан ужуру мындыг: 20—25 метр ханы онгардан демир-хуунда уруп каан сай-довуракты ийи ажылчын демнежип тургаш хол-биле хендир дамчыштыр үндүр тыртар турган. А бригадир Новицкий демир-хуунну улуг доскаар-биле солаап, ол доскаарны аттар күжү-биле үндүр тыртар кыдыр чогаадыкчы арганы ажыглаан, күш-ажылдың будурукчулуун ыракта бедиткен. Ынчангаш ол шахтаны Новицкий шахтазы деп адай берген.

Кышкы шахта аргазы-биле ажылдаарга, улуг-улуг инекдаштарга болганчок-ла таваржы бээр, оларны кандыгдаа улуг маска күш четпес, ынчангаш буза тепсир апаар чүве чораан. Таваржын келген хаяларны азы улуг инекдаштарны канчаар үттээрин, частыр будумелдерни канчаар ажыглаарын, кывар дарылыг хендир удазынга шөйбек быладаны улаап чазылдырыптарын, харын-даа частыышкынын канчаар камгаланырын безин биске өөреткен кижи чазылдырыкчы Кремзин деп акый чүве. Ынчан бистиң кады ажылдап турган орус эштеривис Бояркин, Макар, Бажинский, Богданов, Кремзин болгаш өскелер-даа хөй-ле чүвеге — амыдыралдың ёзулуг школазынга бисти өөреткеннер. Тере-Хөлдүң Эми алдын уургайынга ажылдап турганывыс бистиң оон сонгаар ажылдап, чурттаарывыска улуг идигни берген чүве. Ол үени, ынчан кады ажылдап турган эштеривисти ам-даа улуг өөрүшкү-биле сактып чугаалажып чоруур бис.

Аңаа ажылдап турарывыстың үезинде, 1944 чылдың октябрь ортан үезинде биске Тыва Арат Республика ССРЭ-ниң составында каттышкан, тывалар ам Совет Эвилелиниң улустарының найыралдыг өг-бүлезинде кирген, Совет Тыва ам социалистиг оруктап хөгжүүр деп кончуг өөрүшкүлүг медээ дыңналып келген. Алдын уургайының бүгү ажылчыннары ол медээни улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган, ол болуушкунга тураскаатказын хөй кижилиг митингхурал база болган. Аңаа чоок кавының улуг, биче чурттакчы чону база чыглып келген турган чүве.

Оон бээр үгле дөртен чыл эрткен. Чүгле дөрт он чылдар иштинде Тыванып үлетпүр, экономика, культура түргүзуушкунунда, тыва кижиниң социал амыдыралында кайы хире улуг чаартылгалар болганын бистиң бөгүнгү амыдыралывыс кескүзү-биле хереченлеп турар.

А. ОЧУР. Бай-Тайга район.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КУБА ТУДУГЖУЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

ГАВАНА. Кубаның тудугжулары боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы улуг чеднишкиннер-биле уткаан.

Тудугжунуң хүүнге тураскааткан улуг митинг Моа хоорайның чоогунда (Ольгин можжу) Пунта-Горданың никель комбинадының чанында шөлге болган. Социалистиг чарышка можунуң тудугжулары тиилекчи болган, ынчангаш митингни анаа чыылдырган.

Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Хуан Альмейда митингге байыр чедирип, чүве чугаалаан. Адырлыг ажылчы чоннары чыл планын ноябрьның эгезинде-ле 101 хуу күүсеткенин, өрткен чылдаазындан 18 хуу хөй орулганы чуртка бергенин ол демдеглээн. Олар амгы үеде келир чылдың үлүүнге киришкир ажылдап турар.

Кубаның тудугжулары чаа техниканы чеднишкиниг шингээдип, күш-ажылды өртемге үндезилеп организастаарын тодаргай шинтпирлеп, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, акшахөреңгилерни болгаш материалдарны камнаар дээш демисежип турарын Х. Альмейда айыткан. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг акы-дүнма өске-даа чурттарның специалистери бо талазы-биле улуг дузаны чедирип турар.

СОВЕТ ӨННҮКТЕРДЕН ӨӨРЕНИП АП ТУРАР

БЕРЛИН. Герман-совет найыралдың бөлүмнери Герман Демократтыг Республиканың хөй комбинаттарында, үлетпүр бүдүрүлгелеринде, өртем болгаш өөредилге черлеринде ажылдап турар. Совет мурнакчы дуржулганы өөренири болгаш ажыглаары—ол бөлүмнерниң ажылының кол угланыышкыннарының бирээзи. Чүгле найысылалда безин ийи чүс хире ындыг бөлүмнер ажыллап турар.

Берлинде Карл Либкнехт аттыг трансформатор заводунда герман-совет найырал бөлүмүнүң кежигүннери совет чаартыкчылар болгаш чогаалажып, чем кылырын даандыргаш, чаасказандырзын чорудуптар таварылгалар бар. Бичии кижи одап каан суугузуп үттупкаш үнүп, ойнап-даа чоруй барып болур, одунуң чалбыыжын улгаттырар, азы бичиледир дээш янзы-бүрү аргалар-даа хереглей бергилээр. Ынчангаш бо талазы-биле серемчилелдиг болуру чугула.

База бир озалдыг чүүл бар. Ол чүл дээрге чамдык өлээдилер «улуг кижилер болуксаш» сарай арты, октаттынган бажыңнар иштии, сиген кажаазының чоогу черлерге чаштып алгаш, таакпыларын оралдажыр, от шагар. Ындыг чоруктардан өрттер база үнүп турулаан.

Уруглары ойнап тургаш хайгаарал чок чоруктан өрт үндүрер болза, ада-иелер бүрүү-биле харылаар ужурлуг дээрээ база катап сагындыр

Ном болгаш номчукчу

НАЙЫРАЛДЫ ЫРЛАП ТУРАР

Совет Тываның 40 чыл ооңга турасқааткан каттышкан байырлыг хуралга киришкен аку-дуңма төлээлериниң бирээви Олег Сувакпиттиң «Найырал» деп шүлүүн чаңгыландыр номчуп турду:

Аку-дуңма найыралдың
Ажыын билген улустарның
Деткижери, демнежири —
Деңнел чок күш тыныжы ол.
Бодалдарның
Боттаныры —
Боттарын шуут билчири деп
Бодаралды ырлап тур мен.

«Төрээн Тывам аялгазы» деп чаа ному-биле хоочун шүлүкчү республиканың юбилей байырлалын төлептиг уткуп алган. Партия, Төрээн чурт, найырал дугайын Олег Одербеевич Сувакпит хөй шүлүктериниң ырлап турар.

Олег Сувакпиттиң сөзүнге бяжиттинген аянныг аялгалар хүнүң чыгыы дыңналып, боттывыстыг уран түүлдүг концерттериге шоодуглуг баснялар бо-ла күүсеттинге бээр. Ооң чажыды чүдел дээрге—шүлүкчүнүң чогаалдары шынап-ла номчуттунгур, сөс-домаанның чечengиринде. Улусчу театрларның артистери, режиссёрлары даады-ла «сценадан номчуптар эки шүлүк» дилээн чоруур. А ындыг шүлүк чамдыкта ховар болгулаар.

Дээди эртем чедип алгаш,
Тепкиленип, тейим-биле
кыштаваан мен.
Хөйнүң херээн кылчыпкаштын
Хөрээм соктап, көөргеттинип
мактанмаан мен.
Эрге-дужаал өдилепкеш,
Эктим чайыл, мойнум кагып,
тогдунмаан мен.
Кижилерге хилинчээм чок,
Кижилерден чылыгны-даа,
чырыкты-даа
Хүн-шак бүрү буянга ап,
Күзелимниң одун кыпсып
туржуп чор мен.
(«Партиям» деп шүлүктен).

Бөгүнгү демиселчи, оожургал чок коммунист кижиниң овур-хевири бо шүлүкте тургустунган. Партия, күш-ажыл, тайбың камгалалы шүлүкчүнүң доктаамал, ыдыктыг темазы апарганы улуг уткалыг, ханы чаяалгалыг.

«Чогаалчыны дүвүредип чоруур чидиг айтырыглардан кажан-даа ойталавайн, ону шиитпирлээрин үстүкү черлерже

«Мейзиниң»
кижилерин
Сеткилдерден
балап черле
шыдаар бис бе?
Кампучия
кандыг туржук,
уттур бис бе?

Тайбың камгалалынга турасқааттынган Олег Сувакпиттиң шүлүктерин, шүлүглелдерин ооң чогаал бүрүзүнден тып номчуур бис.

Кижилерниң ажыл-ишке ынаа, шилип алган профессиязынга бердингени, ак сагыш-тыг, байлак сеткилдиг болуру—шүлүкчүнүң ынак овур-хевирлери. Аңаа «Дашчы», «Эрэни кызы», сураглыг тыва таксистчолаачы Мария Сымчаанга турасқааттынган «Самнай бээр сен» деп шүлүктери хамааржыр.

Өршээ бурган, эки-бакты
көрүп өскен
Өөмнү черле өлгүжемче
уттур мен бе?
Кыжын — чаглак, чайын —
сери, шак ол өөмнү
Кымын сынар, чүден артык
үнелээр мен — деп одуруглар кирген.

Шүлүкчүнүң «Аламның чечении» деп шүлүү чаа аян-биле бижиттинген. Ында чиңгине тыва дылдың алдын эртинези—үлегер домактарны, тывызыктарны уран арга-биле ажыглап бижээни солун болгаш аныяк-өскенге өөредиглиг.

Ачам күжүр
Ажы-төлү бистер-биле
Назынында
Нарын, солун тывызыкты
Черле ынчаш,
Чеже хире салбады дээр-
Чыып бижип чораан болза
Чычаан чүгү четкен-даа
боор.

«Чалыы үем чурттап эртип, сактыышкыным бижип ор мен» деп эгелиг номнуң ийги кезээнде «Аныяккорр», «Партизан», «Көрүнчүк», «Байысаалга» деп чогаалдарны 40 ажыг чыл мурнунда тываларның амыдыралының допчу утказын публицисчи ёзу-биле, чонуң патриотчу, хей-аътты чоруун илередип көргүскен улуг аңгы шүлүглел-чогаал болу берген.

Төрээн Тывам аялгазы,
Төдү өңү менде сиңген.
Ынчангаштың чоргаарланып,
Ырлап чоруур төлү-дүр мен!

—дээн одуруглар Олег Сувакпиттиң чогаалының аянныштырган аңаа бир одуруглары эвес, ооң чуртталгазының сорулгазы, эдериичизи ол.

С. БАЙЫР.

Кижилерниң кылып турары кызыгаар чок хөй ажыл-херектериниң аразында педагогика онзагай черии ээлеп турар. Ол болдунга эртемни, уран түүлдү болгаш сорук киришкинни каттыштырып турар. Владимир Григорьевич Симченковтуң кижизидилге талазы-биле дуржулгазы ажок улуг. Москваның Советский районунда урутларның № 10 музыка школазында ол ам он чыл директорлап турар, музыка кичээлдерин эрттирбишаан, школаның симфония оркестрин база удуртуп турар.

«Музыка кижизидилгези дээрге — хөгжүмчү кижини кижизидери эвес, а чүнүң-даа мурнунда, кижини кижизидери-дир» деп В. А. Сухомлинскийниң сөстери Владимир Григорьевичиниң девизи апарган. — Чүректиң ханызынче кирбишаан, ол эң-не уян, чымчак сеткилдя оттурар, чараш түүлче түткүүрүнче өөредир болгаш эмоционалдыг онза дээштиг» — деп, Владимир Григорьевич чогаалаар.

Ол эң-не эгезинде Москваның чаа туттунуп турган районунга музыка школазын организастап эгелээн. Баштайында хөй-ниитиниң эгелээшкинибиле музыка студиязын ажыдып алганнар. Ынаар кириксээннерин-ле хүлээп ап турган. Ниити билиг школазының кичээлдери доостурга, класстар хосталы бээрге, кежээки үеле кичээлдээр турганнар. А ооң соонда ук районга музыка культуразының хөгжүлдезиниң төөү болу берген — урутларның амгы музыка школазы ажыттынган.

Школа коллективи лекция, беседаларны белеткеп, ёзулугла филармония ажылын чорудуп келген. Олар завод, фабрика ажылчыннарынга, клубтарга, Культура ордуларынга концерттерин көргүзүп келгеннер, А № 72 интернатты олар тускай шефке алганнар.

Районнуң чурттакчылары Владимир Григорьевичиниң үш удаа улус депутаттарының район Советиниң депутадынга соңгаан. Ол ында культура, күш-культура болгаш спорт талазы-биле депутаттар комиссиязын баштап турар.

Районнуң урутларның музыка школазында 550 оолдар, уруглар өөренип турар. Школаның кижизиттиргенцери кедизинде барын кымнар-даа болур болза, оларның сагыш-сеткили чаагай, чараш түүлче угланган, түге дизе оларны түгле музыканы билиринге эвес, а амыдыралды билиринге болгаш бедик хамаатыг сагыш-сеткилге кижизидип турар.

ЧУРУКТА: В. Г. Симченков өөреникчилери-биле.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ТУДУГЖУ МАСТЕР

Кызыл хоорайның № 4 ХПТУ-зунда Татьяна Васильевна Сагалакова будурулге өөредилгезиниң мастери боон он ийи чыл ажылдап турар. Бодунуң мергежилиниң талазы-биле ёзулуг-ла байлак дуржулгалыг апарган. Сургуулдарның өөредилгеге кызымаккай, шилип алган мергежилинге сонуургалдыг болдурунга будурулге өөредилгезиниң мастериниң ролю улуг. Ону Т. В. Сагалакова эки билир. Ынчангаш бодунуң харыысалгазын черле кошкатпас. Бо эрткен чылдарның иштинде ооң удуртуп келген бөлүүнде сургуулдарның аразында өөредилгезин каап, кичээл үзүп, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп турарлар чок.

— Эң-не тайбың мергежил — тудугжунуң мергежилин шилип алганынар кончуг эки-дир, уруглар. Аңаа бүгү сеткилиңерден бердинип ажылдаарыңарны күзээр-дир мен. Ынчан амыдыралыңар солун болгаш аас-кежиктиг болур. Кол-ла чүве — күш-ажылга сундулуг болурунда —деп, ол бодунуң сургуулдарын бо-ла чагый бээр.

Сургуулдарны түгле күш-ажылга кызымаккай эвес, а бүгү талазы-биле сайзырангай, сонуургак, биче сеткилдиг кижилер болзун дээш башкы олар-биле янзы-бүрү солун ажылдарны кичээлден дашкаар үеде чорудуп чаңчыккан. Ындыг болгаш ооң кичээлдеринге эрттирип турар лекция, беседаларынга уруглар идепкейлии-биле киржип турар. Соолгу ийи чылда удуртун турары штукатур-малар бөлүүнүң сургуулдары будурулге практиказын № 48 тудуг эргелелинде чедиишкинниг эрттирип турар. Олар шупту чээрби кижи. Башкының сургуулдарының аразында эки өөредилгиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг сургуулдар хөй. Оларга Валя, Галя Серенмаалар, Ася Монгуш, Нелля Доржатпаа, Валя Фёдорова, Оксана Лукина болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Мергежилинге бердинген, ак сеткилдиг башкы кады ажылдап турар коллективиниң эш-өөрү-даа, сургуулдар-даа хүндүлээр. Татьяна Васильевна Сагалакованың чуруун училищениң хүндүлел самбызындан көрүп болур. Коллективиниң ат-алдары, ажылхерээ дээш ёзулуг-ла сагыш аарын чоруурларның бирээзи —Т. В. Сагалакова. Ол —училищеге профэвилел комитединиң даргазы, улусчу дружинаның кежигүнү. Бодунуң даанган хүлээлгелерин ол ак сеткилдии-биле күүседип чоруур.

Т. В. Сагалакова болгаш ооң сургуулдары бүгү совет улустуң чоокшулап орар байырлалы — улуг Тиилелгениң 40 чыл ооң төлептиг ажылиш, өөредилге-биле уткуур соруглалыглар.

Х. ОНДАР.

ХООРАЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

«Билиг» ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының отчёт-соңгулдалыг XI конференциязы болуп эрткен. Эрткен отчёттуг үениң дургузунда кылып чоруткан ажыл дугайында илеткелди эге организациянның баштаар черинің даргазы В. А. Дубровский кылган. Аңаа мындат болгаш ревизия комиссияларының отчёттарын база дыңнаан.

Кызылдың педагогика институдунуң башкызы В. Л. Бичеоол, ДОСААФ обкомунган Г. Н. Ваньков, Тываның эртемшинчилел институдунган К. Бичелдей, № 1 АТБ-ден В. А. Асоныче, геология-шинчилел экспедициязындан В. А. Попов болгаш ооң-даа өскелер санал берген.

СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш, партия обкомунуң лектор бөлүүнүң удуртукчузу Г. Н. Колмаков олар конференцияга чүве чугаалааннар.

«Билиг» ниитилелиниң Кызыл хоорай организациязының баштаар черинің даргазынга В. А. Дубровскийни соңгаан.

БИСТИҢ КОРР.

ТИИЛЕЛГЕГЕ ТУРАСКААТКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң маадырлыг Тиилелгезинге тураскаатказ Бүгүэвилел уран түүл фестивалы чарлаттынган. Ук көрүлдени чер-черге организастап эрттирери көрдүнген. Ынчангаш районнарда оргкомитеттер ажылын уламчылаар. Көрүлденин чамдык түүлдери бо чылын-на эгелей берген. Аңаа чоокта чаа Тываның хөгжүм-шин театрынга эрткен «Театр уругларга болгаш элээдилерге» деп неделя база хамааржыр. 1985 чылда «Мөнге тайбың турзун!» деп бичии уруглар ортузунга чурулга делгелгезин, элээдилерге музыка неделязын база пионержи, комсомолчу ырларның конкурстарын чырык, чаагай байырлалдар болдуруп, стадионнарга, спорт шөлдеринге эрттирер болза улам солун болур.

Көрүлденің организастыг эртеринге түгле культура албан черлери эвес, а музыка, ниити билиг школалары, библиотекалар, херээженнер болгаш спорт советтери, пионер, комсомол, профэвилел организациялары, чер-черде оргкомитеттер харыысалгалыг болур.

Төрээн чуртту фашистиг эжелекчилерден хостаанының 40 чылынга тураскаатказ көрүлдете коллектив бүрүзү идепкейлиг киржип, чогаадыкчы чедиишкиннерлиг болуру күзенчиг.

Д. МОНГУШ.

АРТИСТЕР КӨРҮКЧҮЛЕРГЕ

Тываның хөгжүм-шин театрының артистериниң концерти болур деп чарлал суурга тарай берген. Суурнуң Культура бажыңынга ол кежээ улуг улуска болгаш уругларга ийи аңгы концертти көргүскен. Улуг улуска концерт Михаил Зыряновтуң баянга ойнаан таалынчыг тыва аялгалары-биле эгелээн. Ооң соонда Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Роза Серен-оол биле Тамара Ондар ыры-биле аян тутkан. Дараазында хоочун артистер Кара-кыс, Максим Мунзуктар, Хүргүлек Конгар, Александр Тавакай, Николай Өлзей-оол олар сценаже удаа-дараа үнүп-ле турган. Күүселде бүрүзү көрүкчүлериниң сеткил-сагыжын хайныктырып, өөртүп турган.

Б.-У. КЫРГЫС.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ

18. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Шыдыраага делегей маргылдаазы. 8.55 — «Қолье Шарлотты» Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 10.00 — 10.05 — Телемедээлер.

* * *

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Көдээниң делгемнери». 15.50 —Нигер республиканың улусчу ансамблиниң концерти. 16.15— Бүгүдеге стадион. 16.50—Чалыыларның чогаадылгалары. 17.30—Баштайгы орус революциянның 80 чыл болганы. «Партияның тургустушганы». 18.15 —«Чурук бүрүзүнде — хүн». 18.30 — Док. фильм. 18.45— Бөгүн делегейде. 19.00 — «Онза сагыш салыр түүл». 19.30— В. А. Моцарт. «Үш вальс». 19.40—«Школа реформазы бот-тапышкында». 19.55—«Қолье Шарлотты». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00— «Ye». 21.35—«Уран түүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Р. Плятт. 22.45—Бөгүн делегейде. 23.00—23.20—Шыдыраага делегей маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35; 9.35— Музыка. 4-кү класс. 9.05; 12.40 —Француз дыл. 10.00—ССРЭ-ниң монументалдыг уран чүүлү. 10.03—Эртем-нептерелдиг фильм. 10.40; 11.40—География. 6-гы класс. 11.10—Шыдыраа школазы. 12.10—Ниитилел дугайында билиг. Капитализмниң ёзулуг арны. 13.10—А. С. Пушкинниң театры. 1-ги дамчыдылга. 13.55 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы О. С. Авраменконуң дугайында телеочерк. 14.20 Ботаника. 6-гы класс. 14.40—Бойдус дугайында билиг. 4-кү класс. 15.00—15.05— Телемедээлер.

* * *

18.00—Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». 18.35 — Уругларга фильм. 18.40 — «Челээш». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Өөнүктерниң арын-шүүрү. 21.00—«Ye». 21.35—«Сёстры». Уран-чечен телефильм. 22.20 — Док. телефильм. 22.45—01.00 — «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы, ЧССР-ниң болгаш Финляндияның шилиндек командалары ойнаар.

19. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Ye». 8.40—«Аян-чорукчулар клуву». 9.40—«Қолье Шарлотты». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.45— 10.50 — Телемедээлер.

* * *

14.15—Телемедээлер. 14.35— Док. телефильмнер. 15.25— XIX вектиң орус уран чүүлү. 16.20 — ГДР-ден уругларга дамчыдылга. 17.20 — «Доктор Кулик». Чаа док. телефильм. 18.20 — Мультфильм. 18.30— Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00— Делегей болгаш аныяктар. 19.45—Киножурнал. 19.55— «Қолье Шарлотты». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Ye». 21.35—К. Нильсен. № 6 симфония. 22.10 —«Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ГФР-биле ЧССР-ниң командалары ужуражыр. Чапсарда — 23.20— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 —«Атом-биле чугаа». Телефильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел дугайында билиг. 10-гу класс. 9.05; 12.50 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. В. И. Ленин—«Партия организациязы болгаш партия литературазы». 10.35; 11.35 — «Ниити биология». 9-ку класс. 11.05 — Авам школазы. 12.05 — Эстетиктиг кижизидилге. 12.40 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.20 —А. С. Пушкинниң театры. 14.05 — Бойдус дугайында билиг. 14.25 —Ж. Верн. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 15.10—15.15 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 —«Орус дылды өөренип тур бис». 18.35 —Делегей болуушкунарының дугайында допчулал. 19.05—«Азия төвү». 19.15 — Киножурнал. 19.45— Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —«Дем каттыжышкыны». 20.45 —«Хоккейниң хоочуннары. ССРЭ—Канада». 21.00 —«Ye». 21.35 — —«Бой на перекрестке». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 22.40—23.00 — Эртем-нептерелдиг чаа фильм.

20. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Шыдыраага делегей маргылдаазы. 8.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 9.55 —«Қолье Шарлотты». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 11.00—11.06 — Телемедээлер.

* * *

14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл — киижи бүрүзүнүң хөрээ». 15.25 — Концерт. 16.05 —«Шыдыраа школазы». 16.35 —Концерт. 16.55—«...Ов алды болгаш ооң-даа улуг паузы». 18.10 — «Феликс Дзержинский». 18.30 —Док. фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Туркменияның телепрограммазы. 21.00 —«Ye». 21.35 — «Документалдыг экран». 22.45 — Бөгүн делегейде 23.00 —Концерт. 23.25 —23.45—Шыдыраага делегей маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10-гу класс. 9.05—12.25 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.35 —М. Е. Салтыков-Щедрин. Тооллар. 11.05 —«Өг-буле болгаш школа». 10.05 — Эртем-нептерелдиг фильм. 12.55 —«Секрет великого рассказчика». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 14.10 — Төөгү. 6-гы класс. 14.35 —Төөгүнүң арыннары. 15.15—15.20 — Телемедээлер.

* * *

18.00 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телефильм. 18.45— «Культура болгаш амыдырал». 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—«Шүлүглел». К. Батюшков. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Бой на перекрёстке». Уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 22.45—01.00 — «Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. Швеция-биле Финляндияның командалары ойнаар.

21. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.15 — Телемедээлер. 14.35 Док. фильм. 15.20—Орус чугаа. 15.55—И. Гайда. № 101 симфония. 16.30—Эртемденнер Москва чоогунун агроүлетпүү комплекизинге. 17.00 — Концерт. 17.40 — Док. чаа фильм. 18.00—Концерт. 18.30—Док. фильм. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.30 — «Шербурские зонтики». Уран-чечен фильм. 21.00—«Ye». 21.35—Концерт. 22.10—«Известия» солуунуң шаңналы дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң командалары ойнаар. Чапсарда — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35; 9.35— Музыка. 7-гы класс. 9.05; 12.35 — Англи дыл. 10.05—ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.35 — Төөгү. 7-гы класс. 11.05—Шүлүглел. Э. Багрицкий. 12.05— Эртем-нептерелдиг фильмнер. 13.05 — И. Бабель. Чогаалдарының арыннарындан. 14.00 —Совет күрүнениң үндезининерп болгаш эргелер. 14.30 — А. П. Чехов. «Хамелеон». 6-гы класс. 14.55—15.00 — Телемедээлер.

* * *

18.00 —Телемедээлер. 18.10 — Баскетболга ССРЭ чемпионады.
КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.40 — «Азия төвү». 19.15 — «Найыралдыг болгаш хөглүг-омактыглар». 19.55—Чарлалдар.
МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Антал Гадаштың шүлүктери. 21.00— «Ye». 21.35—23.20—П. Павловский — «Элегия». Фильм-шин.

22. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 9.05 —Шыдыраага делегей маргылдаазы. 9.20 — Энергетиктиң хүнүнге. 9.50 — «Спортлотонуң» 51-ги тиражы. 10.00 — Концерт. 10.25—Хөй эки барааннар дээш. 10.55—Чурукчулар дугайында чугаалар. 11.30 —«Өг-буле болгаш школа». 12.00 — Бүгү-эвилел телеконкурзу. 12.45—Чогаалчы болгаш амыдырал. 13.45 — Бөгүн Энергетиктиң хүнү. 14.15—40—50 чылдарның аялгалары. 14.45 —Бөгүн делегейде. 15.05—Телеочерк; «Вертолёттарны «МИ» дээр». 15.35 — Мультфильмнер. 16.05 — Политиктиг тайылбырлакчы Ж. А. Вознесенскийниң беседазы. 16.35 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.35 — «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга». «Верность». Уран-чечен фильм. 19.00 — ССРЭ-ниң болгаш Европаның шилиндек командаларының хоккейге маргылдаазы. 19.35— Бир эвес кадык болуксазыңза. «21.00 — «Ye». 22.00—Байырлыг кежээ. 23.40—Шыдыраага делегей чемпионады. 23.55— 00.45 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—Док. телефильм. 8.55— Ритмиг гимнастика. 9.25— Баскетболга ССРЭ чемпионады. 10.05 — Чаа док. телефильм. 10.35—Концерт. 11.20— Мурманскиниң телестудиязының программазы. 12.20 — «Черде, дээрде болгаш далайда». 12.50 — Концерт. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 14.15—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 14.45 — Э. Шоссон. Концерт. 15.05—Музыка викториназы. 16.10—«Нежность к реувущему зверю». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.15 — Делегей болгаш аныяктар. 18.00 — Концерт. 18.35 —«Хүлээлгениң кыйгызы-биле», 18.55 «Композитор В. Баснерниң болгаш шүлүкчү М. Матусовскийниң автор кежээзи. 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 20.30 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». 21.00— «Ye». 21.35—22.20— «Ретивый поросенок». Қыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм.

23. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40—Эртенги гимнастика. 9.00—Совет черге ужуражышкынар. 9.10—Док. телефильм. 9.40—«Будильник». 10.10—«Совет Эвилелиниң бараан бооп тур мен!». 11.10— «Қадыкшыл». 11.50—«Эртенги почта». 12.25—«Соңгулдаларга уткуштур». 12.35—«Көдээниң шагы». 13.40 — «Музыка киоскузу». 14.10—«Жила была девочка». Уран-чечен фильм. 15.25 —«Аян-чорукчулар клуву». 16.25—Мультфильмнер. 17.05 — Концерт. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45— «Рис үрезини». Теле-шин. 21.00 —«Ye». 21.35 — Музыка дугайында. 22.45—Телемедээлер. 22.55—23.15—Шыдыраага делегей маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15—Док. телефильм. 8.55— Ритмиг гимнастика. 9.25— Баскетболга ССРЭ чемпионады. 10.05 — Чаа док. телефильм. 10.35—Концерт. 11.20— Мурманскиниң телестудиязының программазы. 12.20 — «Черде, дээрде болгаш далайда». 12.50 — Концерт. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 14.15—Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 14.45 — Э. Шоссон. Концерт. 15.05—Музыка викториназы. 16.10—«Нежность к реувущему зверю». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 17.15 — Делегей болгаш аныяктар. 18.00 — Концерт. 18.35 —«Хүлээлгениң кыйгызы-биле», 18.55 «Композитор В. Баснерниң болгаш шүлүкчү М. Матусовскийниң автор кежээзи. 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Эртем-нептерелдиг фильм. 20.30 — «Чурукчулар дугайында чугаалар». 21.00— «Ye». 21.35—22.20— «Ретивый поросенок». Қыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Республикаңың метеостанциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барын чүктен халтың күжү секундада 2-7 метр. Дүне агаарның температуразы 31-36, чамдык черлерге 25-30 градус соок болур. Хүндүс 23-28, чамдык черлерге 20-26 градус соор.

Автооруктарга чуга хар чаар, тайгактаар. Көстүрү 500 метр.

Қызылга чуга булуттаар, биче хар чаар. Соңгу-барын чүктен халтың күжү секундада 2-7 метр, күштелгенде 9-14 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 31-36, хүндүс 23-28 градус соок болур.

КИНО

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Каждый десятый» 9.30, 11.20, 15.00, 17.40, 19.30 (узаткан), **«Чучело»** (2 сериялыг) 13.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Снежная королева» 10.00, **«Вождь Белое Перо»** 11.30, 13.40, 15.20, **«Необдуманный шаг»** (2 сериялыг) 17.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Девушка из банка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Нужна солистка» 14.00, 15.50, 17.30, 19.20, шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Эта минута, этот миг» 18.00, 20.00 шактарда.

Кызылдың бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлериниң удуртукчуларынга

Бүгү-эвилелдиң болгаш республиканың социалистиг чарыжының тиилекчилери ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ооң бирги беш чылдың даалгаларын долдур болгаш ажыр күүсеткенин дээш СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1981 чылдың март 26-да № 304 доктаалынга дүүштүр мактан шаңнаарынга дараазында барааннардан тураскаадыг белектерни акша шаңналарның орнунга тыпсырын будурүлгелерге, организацияларга, албан черлериниң чөпшээреп турар: хол шактары, стол болгаш хана шактары, фотоаппараттар, электрофоннар, радиоприемниктер, электри-биле ажылдаар чүлүүр хереселдер, хрусталь савалар, фарфордан болгаш керамикадан будурген янзы-бүрү кылыглар, чиик өртектиг металлдан кылган белек чүүлдери, хөйлеч чеңниң ызырткыштары, хөм болгаш хомну солаан чүүлдерден будурген портфельдер, торгу аржыылдар, духилер болгаш зонтиктер, белектер.

Бо барааннарны шилчидилге санажылгазы-биле үлетпүр бараанар садыының «Саян» универмагындан, № 3, 7, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 22 магазинериниден садып ап болур.

Белектерни четчелээр талазы-биле чагыгларны үлетпүр бараанарының садыы база хүлээп ап турар. Белектерни садып алыр талазы-биле тайылбырны 2-16-25 телефонну дамчыштыр үлетпүр садыының план килдизинден ап болур.

Редакциянның адрези:

667000. Қызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизиниң 2-41-27 информация киллдизиниң 2-20-60 культура киллдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдизиниң 2-21-47, коррек. торларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 «Солун келбей» бараанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаң үнер.

Чагыг № 3004.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Қызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС—01138.